

Mikä suojaa nuorta aikuisten alkoholinkäytön aiheuttamilta haitoilta?

JANNE TAKALA & MINNA ILVA

Kesäkuussa 2011 A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toiminta toteutti 12–18-vuotiaille nuorille kyselyn heidän suomalaisen alkoholikulttuurin ja aikuisten alkoholinkäyttöön liittyvistä kokemuksistaan. Kysely tuotettiin Alkon rahoittaman ja koordinoiman Lasten seurassa -yhteistyöohjelman toimenpiteenä. Ohjelmassa ovat Alkon ja A-klinikkasäätiön lisäksi mukana Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) ja Suomen Vanhempainliitto. Tavoitteena on kiinnittää aikuisväestön huomio alkoholinkäytön vaikutuksiin lapsen näkökulmasta.

Nuorten päihteidenkäyttö esitetään mediasa miltei poikkeuksetta huolestuttavassa valossa, vaikka voitaisiin uutisoida sen vähentymisestä. Enemmän julkisuutta kaipaisivat aikuisten alkoholinkäyttö ja sen yhä useammille nuorille aiheuttamat haitat. Tässä artikkelissa esittelemme nuorten kyselytutkimuksen keskeisiä tuloksia keskittyen ensin haittoihin, joita nuoret ovat kotonaan kokeneet alkoholinkäytöstä. Artikkelin loppupuolella käsittelemme haitoilta suojaavia tekijöitä ja nuorten toiveita avun ja tuen järjestämiseksi. Kirjoituksessa sivutaan myös muita aihepiiriä koskevia tutkimuksia sekä alaikäisille vanhempien ongelmista tehtävän edustavan tutkimuksen haastavuutta.

Miten kysyä lapsilta ja nuorilta aikuisten alkoholinkäytöstä?

Esiteltävä kyselytutkimus on aihepiirin ensimmäinen koko nuoren väestön näkemyksiä kartoittava selvitys Suomessa. Aiemmin aihetta on tutkittu haastattelemalla lapsuuden kokemuksiin muistelevia aikuisia tai lähtökohtaisesti va-

likoitunutta otosta nuoria, kuten päihdeongelmaisten läheisille suunnattujen palveluiden asiakkaita. Yleistettävää tietoa nuorison näkemyksistä ei ole ollut tarjolla. Lasinen lapsuus -toiminta on teettänyt väestötasoisia gallupeja vanhempien päihteidenkäytön vaikutuksista vuosina 1994, 2004 ja 2009. Vastaajina näissä on ollut aikuisväestö, jolta on kysytty lapsuudenkodin alkoholinkäytöstä. Aikuistumisen myötä muokautuva ymmärrys ja kertyneet kokemukset kuitenkin saattavat värittää käsitystä lapsuuden aikaisista kokemuksista. Tämän kyselytutkimuksen tarkoituksena oli saada esiin nuoruuttaan nyt elävien kokemukset ja mielipiteet.

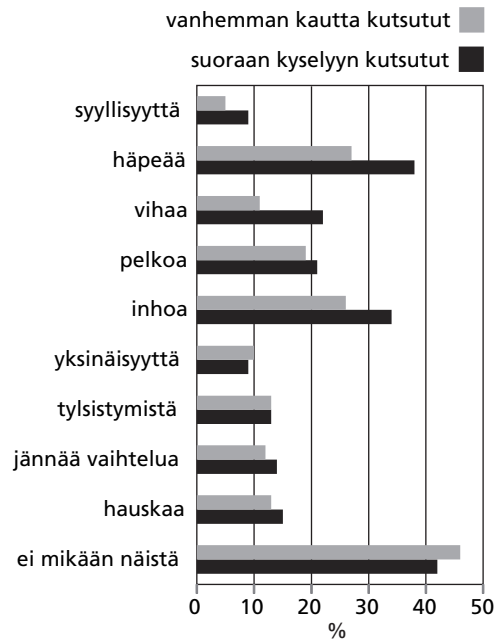
Tarkasteltavana on koko 12–18-vuotiaiden ikäluokka, eivät vain ne, jotka ovat kohdanneet aikuisten juomiseen liittyviä ongelmia. Kysely toteutettiin Taloustutkimus Oy:n Internet-paneelissa, joka mahdollistaa riittävän suuren tutkittavien joukon löytymisen kaikkia nuoria edustavan otoksen saavuttamiseksi vaikeana pidetystä tutkimusaiheesta huolimatta. Tiedonkeruu toteutettiin kesäkuussa 2011. Mahdollisimman hyvän edustavuuden varmistamiseksi Taloustutkimuksen nettipaneelin jäsenet on rekrytoitu väestöä edustavaan satunnaisotantaan perustuvilla kampanjoilla sekä erilaisten koko väestöä edustavien tutkimusten toteuttamisen yhteydessä. Paneeliin ei voi ilmoittautua vapaaehtoisena. Taloustutkimus seuraa vastaamista ja tutkimuksiin osallistumistiheyttä poistaakseen passiiviset panelistit.

Nettipaneelia käytettäessä tutkimuskutsu lähetetään sovitut kriteerit (kuten ikä) täyttävälle paneelin jäsenille ja vastausmahdollisuutta pidetään avoinna, kunnes ennalta määritelty riittävä vastaajamäärä täyttyy. Nettipaneelia käytettäessä ei siis ole mielekäästä puhua vastausprosentista. Keskeytimme tiedonkeruun pian tavoitellun vas-

taajamäärän ylityttyä. Vastaajia tuli mukaan 841. Näistä 183 osallistui kyselyyn suoralla kutsulla ja 658 vanhempiensa kautta kutsuttuna. Vanhempia pyydettiin antamaan 12–14-vuotiaiden lastensa vastata kyselyyn vanhemman saaman sähköpostin kautta, tai halutessaan vanhempi sai välittää tutkimuslinkin lapsen omaan sähköposti-osoitteeseen. 15 vuotta täyttäneitä osallistui sekä vanhempien kautta että suoraan kutsuttuina. Vastaajamäärä riittää edustamaan koko Suomen 12–18-vuotiaasta väestöä. Tulosten raportoinnissa on prosenttijakaumia painotettu siten, että tulokset vastaavat mahdollisimman hyvin koko tutkittavaa väestönosaa.

Rajatun ja ongelmiin painottuvan aihepiirin tutkiminen nuorten keskuudessa laajemmin luotettavasti ja kohtuullisin kustannuksin on haastavaa. Kaupallisten tutkimusyritysten rakentamat nettipaneelit tarjoavat varteenotettavan mahdollisuuden tavoittaa riittävän iso joukko vastaajia koko suomalaisnuorisoa edustavan aineiston saamiseksi. Ongelmana nettipaneelin käyttämisessä on se, että varmuutta aineiston täydestä edustavuudesta ei voida saavuttaa. Voidaan kyllä luoda erilaisten taustatekijöiden kannalta pätevä ja painotuskertoimilla korjailtavissa oleva otos, mutta on mahdotonta analysoida, mitkä tekijät saavat jotkut paneelin jäsenet vastaamaan kyselyyn ja toiset jättämään sen väliin. Sama epävarmuus voi toki liittyä muihinkin kyselymenetelmiin.

Toinen aineiston laadun kannalta huomioitava tekijä on vanhempien rooli nuorten osallistumisessa kyselyyn. Kyselyn toteuttaneen Taloustutkimus Oy:n käytännön mukaisesti alle 15-vuotiaat osallistuivat nuorten kyselyyn vanhempiensa luvalla, eli kutsut lähetettiin vanhemmille. 15 vuotta täyttäneitä tutkimukseen osallistui sekä vanhempien kautta että suoraan kutsuttuina, mikä vuoksi vanhempien väliintulon vaikutuksista kysyjien vastauksiin voidaan esittää arvioita. Lyhyesti todettuna suoraan kutsutut nuoret kertovat yleisemmin kokeneensa erilaisia haittoja vanhempien alkoholinkäytöstä (ks. kuvio1). Nuorten asenteiden, haittakokemusten ja taustatekijöiden päälinjat tulevat kuitenkin ilmi, vaikka vanhempien ”sensuuri” kaunistelisi hieman kokonaiskuvaa. Vanhempien vaikutus voi toisaalta olla myös kahdensuuntainen: Alkoholista vähän käyttävät aikuiset voivat olla suopeampia lastensa osallistumiselle tutkimukseen, mutta enemmän käyttävien lapset saattavat olla itse halukkaampia osallistumaan.

Kuvio 1. Mitä seuraavista vanhemman alkoholinkäyttö aiheuttaa sinulle? 15–18-vuotiaat vastaajat (%) n568

Kyselyn taustoitukseksi toimivat Lasinen lapsuus -hankkeen aiemmat aikuisille suunnatut väestökyselyt sekä aiempi aihepiiriä käsittelevä tutkimus (ks. esim. Itäpuisto 2005). Lasinen lapsuus-toiminnan työntekijät pohtivat aihetta tutkineiden Maritta Itäpuiston ja Marja Holmilan kanssa vuonna 2008 sitä, että olisi tärkeää tutkia vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksia myös parhaillaan lapsuuttaan ja nuoruuttaan elävien keskuudessa. Yhteistyössä suunniteltiin nettikysely, joka toteutettiin A-klinikkasäätiön ylläpitämän nuorille suunnatun tukisivuston (Varjomaailma.fi) sekä MLL:n Lasten ja nuorten netin kautta. Kyselyn johtopäätöksiä oli, että vanhempiensa päihteidenkäytön varjossa elävät lapset ovat ryhmä, joka ei tule riittävästi kuulluksi ja jolle ei ole tarpeeksi palveluita (Holmila & Ilva 2010). Kyselyyn luotuja kysymyksiä hyödynnettiin osittain myös nyt raportoitavassa kaikkien nuorten kokemuksista kartoittavassa kyselyssä.

Kodin alkoholinkäyttö ja siitä aiheutuneet haitat

Kirsimarja Raitasalo, joka on tarkastellut vanhempien alkoholinkäyttöä lasten seurassa ja siihen liittyviä asenteita, on puhunut ”juomisen kotiutumisesta”. THL:n kahdeksan vuoden välein toteuttamassa laajasisältöisessä Juomatapatutkimuksessa on selvitetty myös alkoholin käyttötilanteita sekä asenteita lasten seurassa juomiseen. Juomatapatutkimuksen aineistoista (vuodelta 2008) käy ilmi, että suuri osa juodusta alkoholista juodaan kotona. Kun vanhemmat juovat kotona, juodut määrät eivät useimmiten ole kovin suuria. On kuitenkin esitetty, että tilanteita, joissa aikuiset ovat selkeästi humalassa lasten läsnä ollessa, voidaan Juomatapatutkimuksen perusteella arvioida olevan Suomessa vuosittain noin 2,2 miljoonaa. (Raitasalo 2011.)

Nuorten kokemuksia vanhempien alkoholinkäytöstä on selvitetty hiljattain myös muualla. Irlannissa tehdyssä mittavassa kyselyssä (vastaajia 9 746) selvitettiin nuorten näkemyksiä teinikäisten ja aikuisten alkoholinkäytöstä (ISPPC 2010). Irlantilaisnuorista 10 prosenttia ilmoitti vanhempien alkoholinkäytön vaikuttaneen heidän elämäänsä. Avovastauksissa nuoret korostivat vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksia omaan juomiseensa ja erityisesti tunne-elämäänsä. Nuoret kuvasivat myös väkivaltaa, laiminlyöntiä ja sisaruksista huolehtimisen velvoitetta. Alkoholinkäytön yleisiä vaikutuksia 10–14-vuotiaiden brittinuorten keskuudessa kartoittaneessa selvityksessä (Childwise 2010) kävi ilmi, että vanhempien alkoholinkäyttöä nähneistä 81 prosenttia oli huomannut yhden tai useamman muutoksen vanhempiensa käyttäytymisessä. Neljäsosa havaitsi vanhempiensa alkaneen käyttäytyä typerästi. Yksi viidesosa kertoi vanhempiensa muutuneen vihaisiksi tai aggressiivisiksi ja toinen viidesosa taas kertoi vanhempien tulleen iloisemmiksi ja hauskoiksi. Huolestuttavinta oli, että kolmasosa kertoi pelänneensä vanhempia näiden juomisen seurauksena.

Omassa kyselyssämme alkoholikuluttuuria ja aikuisten alkoholinkäyttöä yleisesti käsittelevien aiheiden jälkeen nuorilta kysyttiin yleisesti, mitä kokemuksia vanhemman alkoholinkäyttö aiheuttaa. Kuviossa 1 on otettu tarkasteluun 15–18-vuotiaiden vastaukset, sillä tässä ikäryhmässä saatettiin katsoa samalla, onko kutsuntatavalla ollut vaikutusta vastauksiin. Vajaa puolet

kertoo, että vanhemman alkoholinkäyttö ei aiheuta mitään annetuista vaihtoehdoista. Häpeä, inho, viha ja pelko olivat tämän jälkeen yleisimmin koetut vaihtoehdot. Vanhempien alkoholinkäyttöön liitetään myös positiivisia asioita, kuten hauskuus. Voidaan arvailla, että vanhempien alkoholin käyttötilanteet voivat tarjota nuorellekin jotain erityistä mukavaa (hyvää ruokaa, juomaa, seuraa, pelejä jne.). Suoraan kutsuttujen ja vanhemman kautta kutsuttujen välillä on melko huomattava ero. Suoraan tutkimukseen kutsutut yhdistävät vanhemman alkoholinkäyttöön huomattavasti enemmän negatiivisia asioita, häpeää, inhoa ja vihaa kuin vanhemman kautta kutsutut.

Kysyimme erikseen, onko nuori kokenut varsinaisia haittoja aikuisten alkoholinkäytöstä kotonaan, sillä kaikkia (kuviossa 1) kuvattuja negatiivisia kokemuksia nuoret eivät koe niin vakaviksi, että luokittelisivat kokemansa asiat ”haitoiksi”. Haittoja kertoo kokevansa joka neljäs nuori.

Haittoja kokee usein 2 prosenttia nuorista, mitä voi pitää kohtuullisen pienenä määränä. Peräti 24 prosenttia nuorista kertoo kuitenkin kokevansa haittoja joskus. Kyselystä kävi ilmi, että myös vain ”joskus” haittoja kokeneet kertovat vanhempien juomisesta seuranneen ikäviä asioita. Voidaan siis ajatella, että myös satunnainen läheisen aikuisen alkoholinkäyttö voi haitata nuoren hyvinvointia monin tavoin.

Haittoja ilmoitti siis kokevansa 26 prosenttia nuorista (n 232). Haittojen aiheuttaja on yleisimmin oma isä (72 %) tai äiti (34 %). Merkillepantavaa on, että pojat (41 %) kokivat yleisemmin haittoja äidin juomisesta kuin tytöt (29 %). Äidin nykyinen tai ex-puoliso sen sijaan aiheutti tytöille (12 %) enemmän haittoja kuin pojille (7 %). Vanhemman tuttava oli aiheutunut haittoja joka kymmenennelle, mitä voi pitää yllättävän suurena osuutena.

Kysymykseen siitä, mitä koetut haitat olivat, nuoret saivat vastata kaikki haluamansa taulukossa 1 luetelluista vaihtoehdoista. Nuorten kokemien haittojen tarkastelussa olemme päätyneet puhumaan psykososiaalisista ja konkreettisista haittoista (mm. Takala & Ilva 2011). Psykososiaalisiksi tulkittavat haitat, perheen riitaisuus, häpeä, ahdistus, luottamuksen menettäminen ja pelko, ovat nuorten haittakokemuksina yleisempiä kuin konkreettiset haitat, jollaisiksi tulkittavista unen puute on tavallisin (taulukko 1).

Tytöt ovat kaikkiaan herkempiä läheisen juomiselle kuin pojat. Tämä näkyy myös THL:n

Taulukko 1. Läheisen aikuisen alkoholinkäytöstä kotona koetut haitat sukupuolen ja iän mukaan (%), n232

	tyttö	poika	12–13-v	14–15-v	16–17-v	18-v	Kaikki
perheriitoja	54	50	47	45	51	77	53
häpeä vanhemmista	52	46	34	45	59	60	49
ahdistus	45	30	24	36	41	56	38
luottamukseni vanhempiin on kärsinyt	33	30	29	24	36	43	32
minulle tehtyjä lupauksia on petetty	34	28	36	24	37	30	32
pelkoa juovaa vanhempaa kohtaan	37	21	28	27	28	39	30
unen puute	30	15	29	12	32	21	23
kodin rahavaikeudet	16	12	14	10	18	14	14
perhe on hajonnut	15	8	10	7	18	12	12
pahoinpitelyn tai väkivallan näkeminen	12	10	12	7	9	23	11
rumien puheiden tai epäsovivien ehdotusten kohteeksi joutuminen	13	6	14	5	9	15	10
sisaruksille aiheutuneet ongelmat	8	11	5	8	11	13	9
vanhemmat eivät huolehdi riittävästi	11	4	14	3	9	7	8
koulunkäynti on kärsinyt	9	6	10	4	7	12	8
vanhemman sairaus tai kuolema	7	5	7	3	4	13	6
muuta	3	6	0	6	6	4	4
pahoinpitelyn tai väkivallan kohteeksi joutuminen	4	2	2	0	2	14	3
kiusatuksi tuleminen	4	1	5	0	3	4	3
olen jäänyt ilman tarvittsemiä tavaroita, esim. vaatteita	1	1	2	2	0	0	1
epämukavan koskettelun kohteeksi joutuminen	1	0	0	0	1	2	1
ei osaa sanoa	7	3	8	10	1	0	5
n	156	76	40	49	87	56	232

Kouluterveyskyselyn (2011) tuloksissa, joiden mukaan tytöt ovat kokeneet jopa puolet enemmän haittoja läheisten päihteidenkäytöstä niin peruskoulussa, lukiossa kuin ammattikoulussa. Kyselyssä kysytään läheisten päihteidenkäytöstä: ”Käyttääkö joku sinulle läheinen ihminen mielestäsi liikaa alkoholia?” Jatkokysymys kuuluu seuraavasti: ”Onko siitä aiheutunut haittoja elämääsi?” Kouluterveyskyselyssä haittojen aiheuttajina ei siis välttämättä ole perheenjäseniä tai samassa taloudessa asuvia eikä koettujen haittojen ole tarvinnut tapahtua kodin piirissä.

Tässä kyselyssä tytöt kertovat haittoja aiheutuneen enemmän kaikissa asioissa paitsi yhdessä; pojat ilmoittavat tyttöjä useammin haittakokemukseen sisaruksille aiheutuneet ongelmat. Tämän voi tulkita kertovan siitä, että pojat kokevat useammin paineita sisarusten pärjäämisestä ja heidän suojelemisestaan. Iän mukaan tarkasteltaessa täysi-ikäistyneet nuoret ilmoittivat enemmän erityisesti psykososiaalisia haittoja: ahdistusta, häpeää ja riitoja. 18-vuotiailla nuorilla on luonnollisesti muodostunut pidempi perspektiivi kodin juomisen seurauksiin ja kykyä ym-

märtää vaikkapa kodin riitojen aiheutuneen juomisesta. Nuoremman lapsen voi olla vaikeampi hahmottaa vanhemman alkoholinkäytön syy- ja seuraussuhteita. Lapsi on voinut pienestä asti tottua siihen, että vanhempi juo. Lapsuuttaan muistelevat nuoret aikuiset ovat haastattelututkimuksessa kertoneet, etteivät lapsena osanneet määrittellä, mistä heidän paha tai ikävä olonsa johtui. Ikäviä tunteita voi olla vaikea yhdistää alkoholinkäyttöön, koska juominen on aina ollut niin sanotusti normaalia (Häkkinen 2011, 62). On myös mahdollista, että vanhemmat nuoret kokevat haittoja nuorempia useammin siitä syystä, että heitä tosiasiallisesti kohdellaan kovemmin ja välinpitämättömämmin kuin pienempiä.

Kaikkein nuorimmat, 12-vuotiaat, puolestaan ilmoittavat muita ikäryhmiä useammin jääneensä vaille riittävää vanhempien huolenpitoa. 16–17-vuotiaat puolestaan kertovat kokeneensa hiukan muita ikäryhmiä enemmän konkreettisempia haittoja: kodin rahavaikeuksia, petettyjä lupauksia, unen puutetta ja perheen hajoamista. Huolestuttavan suuri osa, 23 prosenttia, 18-vuotiaista on joutunut todistamaan väkivaltaa, ja vanhemmista nuorista useampi oli joutunut itse pahoinpitelyyn tai väkivallan kohteeksi. Myös rumien puheiden kohteeksi 18-vuotiaat vastaajat olivat (aivan nuorimpien eli 12–13-vuotiaiden ohella) joutuneet useimmin. Alaryhmittäiset tarkastelut kuitenkin perustuvat melko pieniin vastaajamääriin, sillä haittoja kokeneiden määrä oli kyselyssä yhteensä 232 henkilöä.

Kun lapsen kanssa käsitellään vanhempien alkoholinkäyttöä, korostetaan usein, ettei vanhemman auttaminen ole lapsen tehtävä. Lapsen ei haluta ottavan hänelle kuulumatonta vastuuta aikuisen juomisesta. Kyselyssä selvitettiin haittoja kokeneilta, ovatko he koettaneet vaikuttaa vanhempansa alkoholinkäyttöön jollain tavoin. Merkittävä osa (42 %) ei ole tehnyt mitään. Sama osuus nuorista (43 %) on osoittanut käyttäytymisellään vanhemmalle, ettei pidä tämän alkoholinkäytöstä. Kolmasosa oli puhunut asiasta juovan vanhemman kanssa ja 18 prosenttia jonkun muun kanssa. Haittoja kokeneista nuorista 11 prosenttia oli koettanut estää juomistilanteita ja 8 prosenttia kertoo ehdottaneensa vanhemmalle avun hakemista. Vastaajien joukossa on myös siis niitä nuoria, jotka ovat kokeneet haittoja alkoholinkäytöstä vain joskus. Tämä vahvistaa edelleen jo toteamaamme, että myös ajoittaisella haitallisella alkoholinkäytöllä voi olla merkittäviä vaikutuksia

nuoren elämään ja että nuori koettaa keksyä keinoja haittojen vähentämiseksi.

Suojaavat tekijät ja nuorten tarvitsema tuki

Vanhempien päihteidenkäytöstä nuorille koituvat haitat eivät aiemman tutkimuksen mukaan sellaisenaan ole ratkaisevia nuoren myöhemmän elämässä pärjäämisen kannalta. Väliin tulevien tekijöiden merkitys on suuri, minkä vuoksi esimerkiksi puhe vanhempien päihdeongelmien periytymisestä voi olla liian yksinkertaistavaa. Lapsen ja nuoren kasvua tukevia asioita kutsutaan suojaaviksi tekijöiksi. Kun suojaavat tekijät toteutuvat heikosti, puhutaan riskitekijöistä. Keskeisiksi suojaaviksi tekijöiksi nuorten kasvuympäristössä on aiemmassa tutkimuksessa (ks. Velleman & Orford 1999; Velleman & Templeton 2007) mainittu mm.:

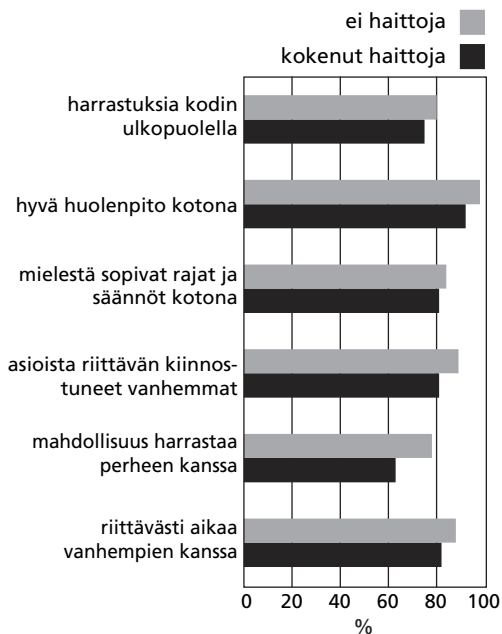
- ajan ja huomion saaminen ainakin toiselta vanhemmalta tai muulta aikuiselta
- tasapainoisuus vanhemman osoittaman huolenpidon ja kontrollin välillä
- vanhempien keskinäisen suhteen eheys
- vanhempien kiintymyksenosoitukset lapselle
- perhesuhteet ja yhteiset aktiviteetit
- lapsen toiminta myös perhe-elämän ulkopuolella (harrastukset, ystävät ym.)
- perheen ulkopuolinen tuki

Suojaavien tekijöiden toteutumista nuorten elämässä selvitettiin kyselyssä väittämämuotoisilla kysymyksillä. Näin pyrittiin luomaan taustatietoa siitä, kuinka moni suomalaisnuori elää kasvuoloissa, joissa keskeiset kodin alkoholinkäyttöä (ja kenties muita haittatekijöitä) tasoittavat hyvät kasvuolot toteutuvat. Suojaavien tekijöiden olemassaolo saattaa ennustaa cheämpää kasvamista kohti aikuisuutta kodin ongelmista huolimatta, mutta ennen kaikkea ne ovat itseisarvoisia elämänlaatua kuvaavia tekijöitä.

Kyselyyn vastanneiden joukossa useimmat hyvää kasvuilmapiiriä kuvaavista tekijöistä olivat toteutuneet suurella osalla nuorista. Vain joka sadas nuori kritisoi huolenpitoa yleisesti ottaen huonoksi. Mitä yksityiskohtaisempia ja konkreettisempia seikkoja kysyttiin, sitä harvempi nuori vastasi myönteisesti. Yhteinen aika ja vanhempien sopiva kiinnostuneisuus nuoren asioihin puuttui 6 prosentilta vastaajilta, minkä lisäksi kysymyksen väite oli vielä useammille vaikea ar-

vioida. Kodin rajoja piti sopivana 84 prosenttia vastaajista. Kodin ulkopuolisia harrastuksia oli neljällä viidestä ja perheen kanssa yhteisiä harrastuksia kolmella neljästä. Yleisesti nuorten kokemuksia voi siis pitää myönteisinä. Päätäjien, asiantuntijoiden, nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten ja kaikkien kasvattajien täytyy kuitenkin aivan erityisesti huomioida toisin vastanneiden tilanne, esimerkiksi ne ”joka viidenet”, joilla ei ole kodin ulkopuolisia harrastuksia.

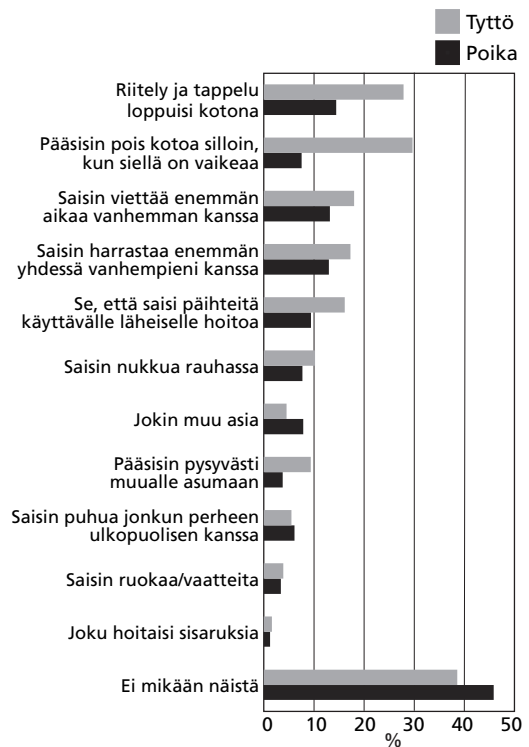
Kuvio 2 kuvaa sitä, miten monilla haittoja kokeneilla ja toisaalta haittoja kokemattomilla on myönteisiä kokemuksia suojaavien tekijöiden toteutumisesta. Kaikki esittämämme suojaavia tekijöitä kuvaavat väittämät toteutuivat haittoja kokeneilla nuorilla harvemmin. Ero on huomattavin perheen yhteisissä harrastusmahdollisuuksissa. Myös vanhempien sopivassa kiinnostuneisuudessa ja huolenpidossa sekä nuorten ja vanhempien yhteisessä ajassa erot ovat melko selkeitä. Suojaavia tekijöitä kuvaavien väittämien yhteys haittakokemuksiin on lukujen valossa olemassa ainakin lievänä, mutta syy- ja seuraussuhteen suunnasta ei tämän kyselyn perusteella voida tehdä varmaa päätelmää.

Kuvio 2. Suojaavien tekijöiden toteutuminen haittojen kokemisen mukaan (%), n841

On mahdollista, että suojaavien ja riskitekijöiden vaikutusten tutkiminen olisi mielekkäämpää hieman vanhempien tutkittavien kohdalla. Laadulliset tutkimusaineistot ja -menetelmät avaisivat varmasti paremmin erilaisten tekijöiden vaikutuksia, merkityksiä ja syy-yhteyksiä, joita tutkittavat itse näkevät vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamissa haitoissa ja selviytymisen kokemuksissaan.

Elämänmittaiseen pärjäämiseen viittaavien suojaavien tekijöiden lisäksi on tarkasteltava myös sitä, mikä nuoria auttaa nykyhetkellä. Haittoja kokeneilta nuorilta kysyttiin, mikä helpottaisi heidän elämäänsä. Vastauksissa (kuvio 3) on melko suuria eroja sukupuolten välillä, mutta tärkeimpien asioiden järjestys on tytöillä ja pojilla lähes sama. Kodin riitelyn loppuminen, vaikeista tilanteista pois-pääsy, edellä suojaavaksi tekijäksi mainittu yhteinen aika ja harrastaminen sekä päihteiden käytölle tarjottava hoito ovat keskeisiä helpotuksen lähteitä. Tytöille huomattavasti yleisempi on toive, että kotoa täytyisi päästä pois silloin, kun siellä on kaikkein vaikeimmat hetket. Myös kodin riittaisuudesta tytöt näyttävät kaipaavaan etäälle poikia selvästi useammin.

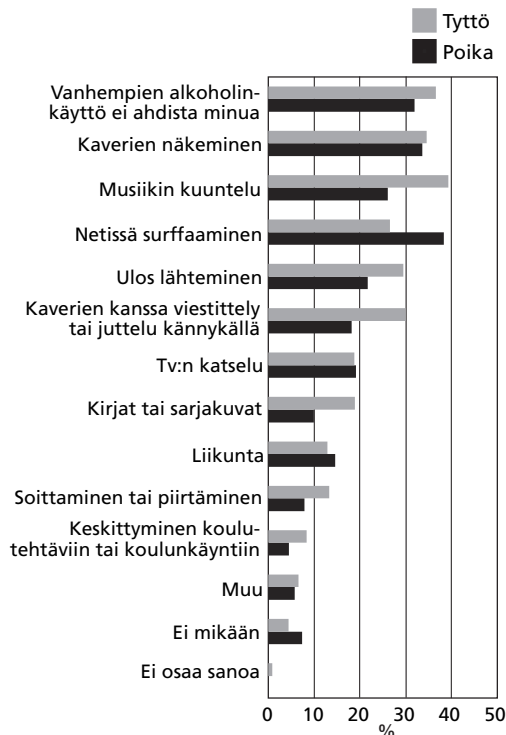
Kuvio 3. "Mikä helpottaisi elämääsi?", kysyttiin haittoja kokeneilta (%), n232

Nuorille suunnattujen palvelujen järjestämisen kannalta tulokset herättävät eräitä ajatuksia. Erityisesti tytöt tarvitsisivat kodin ulkopuolisia ”pakopaikkoja” vaikeiden hetkien varalle. Moni haittojen kokenut tosin kertoo kaipaavansa jopa muualla asumista. On kiinnostavaa, että puhuminen perheen ulkopuolisten ihmisten kanssa harvoin mainitaan helpottavaksi mahdollisuudeksi. Kenties aihepiiriin liittyvä häpeän kokemus ja toisaalta epätietoisuus ulkopuolisille puhumisen seurauksista tekevät vaihtoehdosta epäsuositun. Voi myös olla, että nuorilta puuttuvat rohkaisevat kokemukset puhumisesta ulkopuolisille. Puhuminen on tuntunut vaikealta, siitä ei ole lainkaan kokemuksia tai aikuiskontakteja ei ole ollut tarjolla. Vaikka monikaan haittoja kokenut nuori ei monivalintakysymyksessä vastannut kaipaavansa keskusteluapua, nousivat turvallisten aikuisten tarjoamat keskustelut avovastauksissa hyvin suosituksi ehdotukseksi.

Tyttöjen ja poikien välillä on eroja myös siinä, miten vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamaan ahdistukseen reagoidaan (kuvio 4). Kavereiden näkeminen tai heidän kanssaan viestittely, musiikin kuuntelu ja netissä surffaaminen sekä ulos lähteminen ovat tavallisimmat ahdistuksen purkamisen keinot. Näistä pojilla korostuu tyttöihin verrattuna ainoastaan netissä surffaaminen. Tytöille ulos pääseminen ja kavereiden tuki olivat tärkeitä ahdistuksen purkamisen keinoja. He hakevat poikia useammin turvaa myös tunneperäisestä ja kulttuuriin liittyvästä toiminnasta, kuten musiikin kuuntelusta ja kirjojen tai sarjakuvien lukemisesta. Pojat puolestaan mainitsevat liikunnan hieman useammin. Koulutehtäviin keskittyminen voi olla nuorelle myös keino purkaa ahdistusta.

Nuorten ehdotuksia tuen järjestämiseksi

Nuoret saivat kyselyssä kertoa myös omin sanoin, millaista tukea aikuisten alkoholinkäytöstä haittoja kokeville nuorille tulisi järjestää. Kysymys esitettiin kaikille vastaajille, ei vain haittoja kokeneille. Vastaukset osoittavat, että palvelujärjestelmän olisi tuettava hankalassa tilanteessa eläviä nuoria nykyistä monipuolisemmin. Nuorten ehdotuksista on eroteltavissa seuraavat kokonaisuudet (Takala & Roine 2012):

Kuvio 4. "Mikä auttaa sinua, kun vanhempien alkoholinkäyttö ahdistaa?", kysyttiin haittoja kokeneilta (%), n232

- Nuoret toivovat päivystysluonteisesti tavoitettavissa olevia palveluita. Kun nuorella on hetki, jolloin hän haluaa avautua, tai hänen kotonaan on kriisitilanne, täytyisi löytyä aikuinen, joka ottaa hänen huolensa vastaan.
- Kaikille nuorille olisi toisaalta tarjottava aikuisen aloitteesta mahdollisuus puhua kotitilanteestaan. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi koulun terveystarkastusten yhteydessä. Nuoren tukeminen ei näin jäisi araksi koetussa asiassa hänen oman aloitteellisuutensa ja rohkeutensa varaan. Kaikkia koskeissa palvelumuodoissa nuori ei myöskään kokisi leimautuvansa heikoksi tai ongelmaiseksi.
- Nuoret toivovat anonyymeja palveluja, kuten netti- tai puhelintukea.
- Nuoret kaipaavat mahdollisuuksia jakaa kokemuksiaan muiden nuorten kanssa. Ongelmailmiön yleisyydestä huolimatta nuoret kokevat olevansa yksin ongelmansa kanssa.
- Nuoret tarvitsevat paikkoja, jonne voi pae- ta ikäviä kotitilanteita. Lievimmillään tämä tarkoittaa nuorisotiloja tai harrastuspaikkoja, raskaimmillaan esimerkiksi turvataloja.

Nuorten ehdotuksien toteuttaminen vaatisi runsasta resursointia erityisesti nuorten parissa toimivien ammattilaisten tavoitettavuuden parantamiseksi. Nuorten toive vaikuttaa kohtuulliselta ja oikeutetulta, mutta asettaa erityisesti syrjäisten seutujen ja pienempien paikkakuntien palveluiden järjestämiselle suuren haasteen. Seudullista epätasa-arvoa voisivat tasoittaa apua tarjoavat verkkopalvelut, joita nuoret toivoivatkin, erityisesti niiden anonyymiyden mahdollistavan luonteen vuoksi.

Nuorten toiveiden voi katsoa kuuluvan yhtä lailla perus- kuin erityispalveluidenkin piiriin. Osa nuorten ehdottamista palveluista kohdistuu suoraan vanhempien alkoholinkäytön aiheuttamien haittojen tematiikkaan. Osassa taas välittyy se vaikutelma, että nuorten ammattimainen tukeminen on periaatteessa samanlaista heidän kokemiensa ongelmien ja huolien luonteesta riippumatta.

Lopuksi: Mitä nuorten viesteistä pitäisi oppia?

Lapsen ja nuoren kokemus aikuisten alkoholinkäytöstä on tutkimusasetelmallisesti haastava mutta palvelutarpeiden selvittämisen ja kohdentamisen kannalta tärkeä tutkimuskohde. Tieto alkoholinkulutuksen tiheydestä tai määrästä ei kerro kaikkea siitä, mikä vaikutus juomisella voi olla juojan läheisen elämään. Haittoja kokevia nuoria on enemmän kuin arvioiduista suurkuluttajien määristä voisi nopeasti päätellä. Keskitymällä tässä artikkelissa nuorten kokemuksiin haittoihin ja heidän selviytymistä vahvistaviin tekijöihin haluamme viestittää, että nuorta voidaan tukea riippumatta siitä, saadaanko hänen vanhempansa ja muut läheisensä vähentämään alkoholinkäyttöään.

Kyselytutkimus nostaa esiin useita ajatuksia nuorista alkoholihaittojen myötäkokijoina, asenteiden ja puhetapojen kyseenalaistajina – ja erityisesti erilaisten tukimuotojen tarvitsijoina. Nuorilla on tarve tulla kuulluiksi ja nähdyiksi heitä koskevista asioista, kuten aikuisten alkoholinkäytön heidän elämänsä aiheuttamien ongelmien ratkaisemisesta. Nuorten kokemien haittojen laajuus ja monipuolisuus nostavat esiin kysymyksen, miten heidän ulottuvilleen saadaan riittävät palvelut.

Päätäjien taholta on esiintynyt myönteisiä merkkejä haasteeseen tarttumisesta. Keväällä 2011 silloisen peruspalveluministerin Paula Risikon asettama päihdeongelmaisten vanhempien lasten palveluja pohtinut työryhmä julkaisi raportin ”Päihdeongelmaisten vanhempien lasten tukipalvelujen varmistaminen” (STM 2011). Raportissa esitetään, että vanhempien päihteidenkäytön haittoihin puuttumista tulisi tapahtua palvelujärjestelmän eri tasoilla ja sektoreilla. Ongelmiin tarttuminen nähdään kaikkien toimijoiden yhteisenä asiana. Ministeriötyöryhmän ehdotukset ovat hyvin laaja-alaisia. Positiivista on, että haittoja kokevien tukeminen määritellään siinä kaikkien asiaksi. Riskinä puolestaan on, että ”kaikkien asia” kääntyy käytännössä helposti ”ei kenenkään asiaksi”.

Jos jo päihdeongelmaisten vanhempien lasten palvelutarpeen selvittäminen, johon lastensuojelulaki velvoittaa, koetaan haastavaksi, on riskinä, että suuremman ongelmia kokevan nuorten joukon tilanne jää täysin huomiotta. Läheisten kokemuksia käsittelevän tutkimuksen mukaan päihteitä käyttävä on harvoin itse tunnustanut ongelmaansa (Itäpuisto 2003, 35). Miten voitaisiin paremmin saavuttaa ne lapset ja nuoret, jotka eivät vanhempiensa kautta pääse palvelujen piiriin? Tutkimusprofessori Tytti Solantaus on useassa yhteydessä esittänyt, että ongelmien kasaantumista ehkäiseviä varhaisen tuen palveluja tulisi tarjota lasten ja nuorten luonnollisissa kasvuympäristöissä: kotona, päivähoitossa, koulussa, harrastuksissa, netissä. Nuorten kyselyn vastauksissa tämä näkökulma saa vahvistusta. Nuoret näkevät erityisesti koulun paikkana, jossa apua voisi olla ”neutraalisti” tarjolla.

Nuorten kokemusten ja tarpeiden edustavampi ja laajempi tutkiminen puolestaan lienee mahdollista vain, jos aihe katsotaan yhteiskunnallisesti merkittäväksi ongelmaksi. Huostaanottoilastot, lähisuhdeväkivaltatapaukset ja poliisien kotihälytysten määrä sekä alkoholinkulutuksen trendit kertovat osaltaan kodin ongelmista. Kuvaa vanhempien alkoholinkäytön vaikutuksista tulisi kuitenkin rakentaa tätäkin laajemmin. Onko kotien päihteidenkäytöllä yhteyksiä esimerkiksi kasvavaan joukkoon yhteiskunnasta syrjäytyneitä nuoria aikuisia? Vanhempien alkoholinkäytön vaikutukset palautuvat moniin seurauksiin nuorten elämässä, jolloin myös apua ja tukea nuorelle täytyisi löytyä monesta lähteestä.

TIIVISTELMÄ

Janne Takala & Minna Ilva: Mikä suoja nuorta aikuisten alkoholinkäytön aiheuttamilta haitoilta?

Aikuisten huoli nuorten päihteidenkäytöstä vie usein huomion siitä tosiasista, että aikuisten oma alkoholinkäyttö aiheuttaa huomattavan määrän haittoja nuorille. Kesällä 2011 teetetty kysely jatkaa A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toiminnan perinnettä uuden tiedon tuottamiseksi tästä yleisestä ilmiöstä. Aiempi vuosina lapsuuttaan muistelevien aikuisten kokemuksia selvittäneiden kyselyiden jatkona on nyt kysytty aikuisten alkoholinkäytöstä 12–18-vuotiailta suomalaisnuorilta.

Artikkelissa esitämme Taloustutkimus Oy:llä teetetyin väestötasoisien kyselyn tuloksia. Keskityimme nuorten kokemuksiin haittoihin, niiltä suojaaviin tekijöihin ja nuorten toiveisiin tarjottavasta avusta. Internet-paneelilla kerättyä aineistoa kuvataksamme pohdimme nuorille suunnatun tutkimuksen rajoitteita ja tulosten luotettavuutta osin kyselyn kutsutavasta johtuen. Vastaajina kyselyssä on ollut kaikkiaan 841 nuorta. Kaikki alle 15-vuotiaat vastaajat ovat osallistuneet kyselyyn vanhempien luvalla. 15–18-vuotiaissa vastaajissa on sekä suoraan kutsuttuja että vanhempiensa kautta kyselyyn osallistuneita. Sivuumme myös aiheen ympärillä meillä Suomessa ja muualla tehtyjä selvityksiä. Ongelmana on, että väestötasoisia sisällöltään kattavia kyselyjä ei aiheesta juuri ole tehty.

Kaksi prosenttia nuorista kokee kotona läheisen aikuisen alkoholinkäytöstä haittoja usein ja 24 prosenttia joskus. Satunnaisillakin kokemuksilla on voinut olla merkittäviä ikäviä vaikutuksia nuoren elämään. Myös joskus haittoja kokeneet ovat monin tavoin koettaneet lieventää aiheutuvia haittoja, esimerkiksi ehdottamalla vanhemmalleen avunhakemista. Yleisimmin haittoja kerrotaan kotona aiheutuneen oman isän (kolme neljästä haittoja kokeneista) ja oman äidin

(kolmannes haittoja kokeneista) juomisesta. Tytöt sekä vanhemmat vastaajat ovat herkempiä läheisen juomiselle. Yleisimmin koetaan psykososiaalisia haittoja: häpeää, ahdistusta, luottamuksen menetystä ja pelkoa. Vanhempien riitojen todistaminen on kaikkein tavallisin haittakokemus. Joka neljäs haittoja kokeneista kertoo unenpuutteesta, joka kymmenes on joutunut todistamaan väkivaltaa.

Läheisten aikuisten alkoholinkäytön aiheuttamia ikäviä tilanteita nuoret lievittävät musiikkia kuuntelemalla, netissä surffaillemalla tai kavereita näkemällä. Taustatietona kartoittamamme suojaavat tekijät olivat toteutuneet myös haittoja kokeneiden nuorten elämässä yllättävän hyvin. Eniten eroa oli yhteisessä ajassa vanhempien kanssa; tätä haittoja kokeneilla oli riittävästi harvemmin kuin haittoja kokemattomilla. Aikuisista tärkein auttava kontakti on oma vanhempi. Ammattiauttajien, kuten sosiaalityöntekijän tai koulukuraattorin, puoleen nuoret kääntyvät harvoin. Yli 40 prosenttia haittoja kokeneista nuorista ei ole halunnut puhua asiasta kenenkään ulkopuolisen aikuisen kanssa. Kyselyn lopussa kaikilta vastaajilta tiedusteltiin, millaista apua ja tukea nuorille tulisi olla tarjolla. Eniten toivotaan helposti lähestyttäviä aikuiskontakteja nuorille luonnollisissa ympäristöissä, kuten koulussa. Usea vastaaja kirjoittaa, että nuorille tulisi olla ”pakopaikkoja” nuorisotaloista turvataloihin. Kotoa halutaan pois varsinkin vaikeimpina hetkinä.

Huomattavan suuri määrä nuoria joutuu kärsimään aikuisten alkoholinkäytöstä kotonaan. Jos aikuinen ei itse näe eikä myönnä juomisensa ikäviä seurauksia, on lapsen ja nuoren kovin vaikeaa saada tilanteeseensa helpotusta. Tukea ja apua tulisi olla myös niille nuorille, joiden vanhemmat eivät ole päihdepalveluiden piirissä.

KIRJALLISUUS

Childwise: Living With Alcohol – Report for CBBC Newsround July 2010. <http://www.childwise.co.uk/news-and-press-releases.asp?NEWS=76> [luettu 22.2.2012]

Holmila, Marja & Ilva, Minna: Näkymätön uhri vai pätevä toimija? Vanhemman päihteidenkäytöstä kärsivien lasten mielipiteitä ja selviytymiskeinoja. Julkaisussa: Roine, Mira & Ilva, Minna & Takala, Janne (toim.): Lapsuus päihteiden varjossa. A-klinikkasäätiön raporttisarja 57. Helsinki 2010.

Häkkinen, Noora : ”On sitä sillai ollu aika heitteillä.” Laadullinen haastattelututkimus alkoholiperheessä lapsuudessaan eläneiden tuensaannin kokemuksesta. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, sosiaalitieteiden laitos, 2011.

ISPC: If they're getting loaded, why can't I? Irish Society for the Prevention of Cruelty to Children, 2010. <http://www.drugsandalcohol.ie/14344/1/>

ispcc_NCC%2BSURVEY%2B-%2BFULL%2BONLINE%2BVERSION%5B1%5D.pdf

Itäpuisto, Maritta: Kokemuksia alkoholiongelmien vanhempien kanssa elämästä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. Kuopio 2005.

Itäpuisto Maritta: Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma. Teoksessa: Holmila, Marja & Kantola, Janna (toim.): Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholisten läheisistä. Helsinki: Stakes, 2003.

Päihdeongelmien vanhempien lasten tukipalvelujen varmistaminen. Työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011:4. Helsinki 2011.

Raitasalo, Kirsimarja: Saako lasten seurassa juoda? Vanhempien alkoholinkäyttö ja siihen liittyvät asenteet Juomatapatutkimuksen valossa. Esitys Lasinen lapsuus -seminaarissa Helsingissä

11.11.2011.

Takala, Janne & Ilva, Minna: Nuoret toivovat aikuisilta kohtuullista juomatapaa. *Tiimi-lehti* 4/2011.

Takala, Janne & Roine, Mira: ”Haitat mulle? – Aikuisien alkoholinkäyttö nuorten kokemuksissa” [tuloslossa Alkoholi- ja huumetutkijain seuran THL:n tietokirja-sarjassa julkaistavassa teoksessa, toim. Warpenius, Katariina & Tigerstedt, Christoffer & Holmila, Marja]

THL: Kouluterveyskyselyn valtakunnalliset indikaat-

torikuviot ja kysymyskohtaiset taulukot. 2011. <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/> [luettu 28.2.2012]

Velleman, Richard & Orford, Jim (eds): Risk and resilience: Adults who were the children of problem drinkers. Harwood Academic, 1999.

Velleman, Richard & Templeton, Lorna: Understanding and modifying the impact of parental substance misuse on children. *Advances in Psychiatric Treatment* 13 (2007), 79–89.